

„...GYÜMÖLCSE PENIG SEMMI NEM VOLT” Esterházy Miklós véleménye 1642. február 28-án a szőnyi béke(tervezet) pontjairól*

Bevezetés

A 19–20. század fordulóját követően háttérbe szoruló forráskiadási hagyomány az utóbbi évtizedekben ismételen az előtérbe került. Bár a történeti békekutatás, ezen belül is a Habsburg–oszmán békeszerződésekre fókuszáló kutatás szintén nem új keletű a történettudományban, az elmúlt időszakban ugyancsak lendületet vett.¹ Jelen forrásközlő tanulmány e két irányzatot ötvözi. Céloom, hogy az 1642. évi szőnyi békealkudozás időszakából származó, eddig kiadatlan magyar nyelvű forrást közreadva adalékot szolgáltatassak a kora újkori diplomáciatörténet e jelentős eseményéhez, és így jobban megismerjük annak történetét.

A közlemény bevezető tanulmányában először számot adok a béketárgyalás historiográfiájáról és forrásadottságáról, majd röviden vázolom mind a Habsburg Monarchia, mind az Oszmán Birodalom aktuálpolitikai helyzetét a békekötést megelőző időszakban. Ezután ismertetem a béketárgyalás előzményeit, menetét, elhelyezve az események folyamatában a közlésre szánt iratot, valamint bemutatva keletkezésének körülményeit. Ezt követően térek ki a forrásközlés során mérvadónak tekintett kiadási szabályzat fontosabb, a szöveg szempontjából releváns formai és tartalmi elemeire. Végül a publikáció utolsó részében közlöm az úgynevezett második szőnyi béke tárgyalása során keletkezett forrást.

* A tanulmány az MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport munkája keretében jött létre. A kutatást a TUDFO/47138-1/2019-ITM iktatószámú FIKP program támogatta (Szegedi Tudományegyetem, Interdiszciplináris Kiválósági Központ, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport). Köszönet illeti Tóth Sándor Lászlót (SZTE BTK) és Szabados Jánost (MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport) a tanulmány elkészítése során nyújtott segítségért.

¹ Martin Espenhorst (Hg.): *Frieden durch Sprache? Studien zum kommunikativen Umgang mit Konflikten und Konfliktlösungen*. Göttingen, 2012; Martin Espenhorst – Heinz Durchhardt (Hg.): *Frieden übersetzen in der Vormoderne. Translationsleistungen in Diplomatie, Medien und Wissenschaft*. Göttingen, 2012; Arno Strohmeier: *Trendek és perspektívák a kora újkori diplomáciatörténetben: A konstantinápolyi Habsburg diplomaták esete*. (Ford. Kármán Gábor). *Történelmi Szemle*, 2017. 2. sz. 177–198. Az MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport legfőbb célkitűzése, hogy kiadja a középkori Magyar Királyság, majd a közép-európai hatalmi játszmákban részben a helyére kerülő Habsburg Monarchia békekötéseit eredeti nyelveken (latin, oszmán-török, magyar, német) és angol fordításban.

A 17. századi Habsburg–oszmán békekötések sorába illeszkedő, 1642. évi szőnyi békének mindmáig egyetlen monografikus feldolgozása a 19. század végén látott napvilágot Majláth Béla tollából.² A történész ebben bemutatta a béke megkötésének körülményeit, és egy terjedelmes, összesen 116 okmányt magába foglaló okmánytárat is publikált. A témával kapcsolatos vizsgálódások alapjának tekintendő munkán kívül nem csak a 19–20. század kutatói járultak hozzá egy-egy forráskiadással³ a béke történetének megismeréséhez, az elmúlt években több kutatás eredménye is megjelent.⁴ Jóllehet az idézett kiadások széleskörű belföldi és külföldi forrásbázist használtak fel, a releváns forrásanyagok között további jelentős, nyomtatásban meg nem jelent dokumentumok leheltek fel, amelyek hozzájárulnak egyéb részkérdések megvilágításához.⁵

Történeti áttekintés

A 17. század első felében a Habsburg–oszmán diplomáciai kapcsolatok alakulásában meghatározónak számító 1606-os zsitvatoroki békeszerződés⁶ a két fél között papíron békés viszonyt teremtett, valójában azonban mind a két oldal részéről folyamatosak voltak a béke megsértését eredményező katonai akciók, portyák és a

² Majláth Béla: *Az 1642-ik évi szőnyi békekötés története*. Budapest, 1885.

³ Ráth Károly: Gróf Esterházy Miklós nádor levelei. *Magyar Történelmi Tár*, 1. sor. 8. köt. 1861. 3–208.; Ludwig Fekete: *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy*. Budapest, 1932; *Eredeti részletek gróf Pálffy-család okmánytárához 1401–1653 s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai*. Szerk. Jedlicska Pál. Budapest, 1910; Hiller István: *Palatin Nikolaus Esterházy: Die ungarische Rolle in der Habsburgerdiplomatie 1625–1645*. Esterházy-Studien. Wien – Köln – Weimar, 1992.

⁴ Tusor Péter: „*Írom kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyarnak*”. Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665). Budapest, 2015; J. Újváry Zsuzsanna: Nemzeti identitás és a törökkel megtartandó béke kérdése a 17. század első felében. Esterházy Miklós 1641. évi Opiniója. In: *Identitás és kultúra a török hódoltság korában*. Szerk. Ács Pál – Székely Júlia. Budapest, 2012, 383–397.

⁵ A teljesség igénye nélkül megemlíthető többek között: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL), Kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, E 174 (Archivum familiae Esterházy); MNL OL, Esterházy család hercegi ágának levéltára, P 123 (Esterházy Miklós nádor); Esztergomi Prímási Levéltár (a továbbiakban: EPL), Archivum Saeculare (a továbbiakban: AS), Acta Radicalia (a továbbiakban: AR), Classis V.; Slovenský Národný Archív, Esterházy cseszneka línia. Nové usporiadanie. (Esterházy család cseszneki ágának levéltára. Új rendezés).

⁶ Az 1606. évi zsitvatoroki béke történetére összefoglalóan lásd Karl Nehring: Magyarország és a zsitvatoroki szerződés. *Századok*, 1986. 1. sz. 3–50.; Papp Sándor: A zsitvatoroki békéhez vezető út. Egy állítólagos Habsburg ígéret hátteréhez. In: „*Frigy és békesség legyen...*” A bécsi és a zsitvatoroki béke. A Bocskai-szabadságharc 400. évfordulójára. VIII. Debrecen, 2006, 267–298.; Papp Sándor: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés. A Bocskai-felkelés történetéhez*. Budapest, 2014.

falvak hódoltatása.⁷ A „háborús békeévek” jellemezték ezt az időszakot annak ellenére is, hogy a két fél a viszonyuk rendezésére 1615–1616-ban Bécsben,⁸ 1618-ban Komáromban,⁹ 1625-ben (Hidas)gyarmaton,¹⁰ míg 1627-ben Szőnyben¹¹ kötött megállapodást.¹² Mindezek mellett mindkét birodalom helyzetét alapvetően határozták meg az időközben bekövetkezett kül- és belpolitikai változások.

A Habsburg Monarchia erejét leginkább az elhúzódó harmincéves háború (1618–1648) kötötte le. A háború úgynevezett francia szakaszában, 1637 februárjában hunyt el II. Ferdinánd (1619–1637) német-római császár, cseh és magyar király, akit a trónon fia, a háborúban is tapasztalatot szerzett III. Ferdinánd (1608–1657) követett.¹³ Az uralkodóváltás ugyan felcsillantotta a reményt a hadakozás lezárására, erre mégis csaknem tíz évvel később került sor. A gazdaságilag egyre jobban kimerülő Habsburg Monarchia így érthető módon igyekezett elkerülni a nyílt fegyveres konfliktust az oszmánokkal is.

A komoly belső gondokkal is küzdő¹⁴ Oszmán Birodalom helyzetét tovább nehezítette, hogy az 1630-as évek közepén újfent felvette a harcot a szafavida Perzsiával. A 16. századba visszanyúló, folyton kiújuló viszályt véglegesen az 1639 tavaszán megkötött zuhabi béke zárta le, amelynek következtében Bagdad és

⁷ A kártételekre lásd Illik Péter: *Török dúlás a Dunántúlon. Török kártételek a nyugat-dunántúli hódoltsági peremvidéken a 17. század első felében*. PhD-értekezés, 2009; Uő: *Minden nap háború: a magyar királyságbeli török kártételek anatómiája (1627–1642)*. Budapest, 2013.

⁸ Salamon Ferencz: *Két magyar diplomata a tizenhetedik századból*. Pest, 1867, 265–273.

⁹ Uo. 274–278.

¹⁰ Jászay Pál: *A gyarmati béke*. Tudománytár. Értekezések. 1837, 39–75.; Gévay Anton (szerk.): *Az 1625-diki május 26-dikán költ gyarmati békekötés cikkelyei, deákul, magyarul és törökül*. Wien, 1837.

¹¹ Az 1627. évi szőnyi béke történetére lásd Gévay (szerk.): i. m.; Jászay: i. m. 167–274.; *Galántai gróf Eszterházy Miklós. Magyarország nádora*. 2. köt. (1623–1626). Szerk. Salamon Ferencz – Szalay László. Pest, 1866; Salamon: i. m.; legújabban: Brandl Gergely – Göncöl Csaba – Juhász Krisztina – Marton Gellért Ernő – Szabados János: *Válogatott források az 1627. évi szőnyi békekötés történetéhez*. *Lymbus. Magyarástudományi Forrásközlemények*. Budapest, 2017, 151–203.; Brandl Gergely – Göncöl Csaba – Juhász Krisztina – Marton Gellért Ernő – Szabados János: *Kommunikáció és híráramlás. A Habsburg-oldal tárgyalási stratégiája az 1627. évi szőnyi békekötés során*. *Aetas*, 2018. 4. sz. 108–124.; Brandl Gergely – Göncöl Csaba – Juhász Krisztina – Marton Gellért Ernő – Szabados János: *Kommunikation und Nachrichtenaustausch während des Friedensprozesses von Szőny (1627) Im Spiegel der Verhandlungsstrategien der Habsburger*. *Chronica*, 2019. (Megjelenés alatt.)

¹² Az említett békék a Habsburg–oszmán békekötések – kronológiai és módszertani szempontból – negyedik csoportjába (1606–1664) sorolhatók. Papp Sándor: *Az Oszmán Birodalom, a Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia kapcsolattörténete a békekötések tükrében (Vázlat és adatbázis)*. *Aetas*, 2018. 4. sz. 86–99.

¹³ Mark Hengerer: *Kaiser Ferdinand III. (1608–1657) Eine Biographie*. Wien – Köln – Weimar, 2012, 125.

¹⁴ Kerekes Dóra: *Tradicionális birodalom – modern birodalom. Az Oszmán Birodalom a 17. század első felében*. *Aetas*, 2008. 4. sz. 140–157.

Mezopotámia egyaránt oszmán kézbe került.¹⁵ Csaknem egy évvel később a birodalom élén 1623 óta uralkodó IV. Murád (1612–1640) elhunyt, és őt öccse, I. Ibrahim (1640–1648) oszmán szultán követte a trónon. Az uralkodóváltás hírére török követ III. Ferdinánd császárhoz járult 1640. május 1-jén, és jelezte Ibrahim szultán nevében hajlandóságukat a béke megőrzésére.¹⁶

Ennek eredményeképpen 1641. március 17-én indult Izdenczy András internuncius követsége a Portára. Küldetésének célja egyrészt az új uralkodó üdvözlése, másrészt az volt, hogy tárgyaljon a további béke lehetőségeiről.¹⁷ Az internuncius követjárása eredményesnek mondható, hiszen a Porta ígéretet tett a béke fenntartására. Ezt követően vette kezdetét az újabb Habsburg–oszmán béketárgyalás hosszú hónapokat igénylő előkészítő munkája, amelyben a Magyar Királyság nádora fontos szerepet vállalt. A 17. században is a legfőbb rendi hivatalnak számító nádori tisztséget¹⁸ 1625-től galántai gróf Esterházy Miklós (1583–1645)¹⁹ töltötte be, akit II. Ferdinánd már az 1627. évi szőnyi béke idején az előzetes egyezkedések, majd az alkudozás vezetésére teljhatalommal ruházott fel.²⁰ A második szőnyi béke kapcsán, az előkészületeket illetően a nádornak része volt többek között Izdenczy András követutasításának elkészítésében, a tárgyalást megelőzően az egyezkedések kiindulási pontját képező okiratok és kárjegyzékek összegyűjtésében. Emellett összeállította a leendő tanácskozás minden részletére kiterjedő véleményét is, sőt 1641. december végén III. Ferdinánd jóváhagyását kérte, hogy Semptére utazhasson, ahol a tárgyalás helyszíne és a békebiztosok közelében lehetett.²¹

¹⁵ Hans Robert Römer: The Safavid Period. In: *The Cambridge History of Iran*. Eds. Peter Jackson – Laurence Lockhart. Vol. 6. The Timurid and Safavid Period. Cambridge, 2006, 285.

¹⁶ Majláth: i. m. 11.

¹⁷ Missziójáról való részletes beszámolóját lásd Uo. 171–188.

¹⁸ A nádori intézmény 1606-os és 1608-as változásaival és szerepével kapcsolatban lásd *Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1895*. Szerk. Márkus Dezső. Budapest, 1900, 11.; Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest, 2011, 392., 405–406.; Lauter Éva: „Modus observandus...”. A 17. századi magyar nádorválasztások rendje. In: *Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*. Szerk. Horn Ildikó – G. Etényi Nóra. Budapest, 2008, 189.

¹⁹ Esterházy Miklós életére és pályafutására lásd *Esterházy Miklós munkái*. Szerk. Toldy Ferenc. Pest, 1852; Salamon Ferencz – Szalay László (szerk.): *Galántai gróf Eszterházy Miklós. Magyarország nádora*. 1. köt. (1582–1622). Pest, 1863; *Galántai gróf Eszterházy Miklós II.*; Salamon Ferencz – Szalay László (szerk.): *Galántai gróf Eszterházy Miklós. Magyarország nádora*. 3. köt. (1626–1629) Pest, 1866; Csapodi Csaba: *Eszterházy Miklós nádor 1585–1645*. Budapest, 1942; Hajnal István: *Esterházy Miklós nádor lemondása: székfoglaló értekezés*. Budapest, 1929; Hajnal István: *Az 1642. évi meghíusult országgyűlés időszaka*. Budapest, 1930; Péter Katalin: *Esterházy Miklós*. Budapest, 1985; Pálffy Géza: Pozsony megyéből a Magyar Királyság élére. Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában a 16–17. század fordulóján. Az Esterházy, a Pálffy és az Illésházy család felemelkedése. *Századok*, 2009. 4. sz. 853–882.; Hiller: i. m.

²⁰ Esterházy Miklós szerepére az 1627. évi szőnyi békealkudozása során lásd Brandl – Göncöl – Juhász – Marton – Szabados: *Kommunikáció és híráramlás...* i. m.

²¹ Majláth: i. m. 19., 61–62., 72., 231–260., 276–277.; J. Újváry: i. m.

A Szőny mezején folytatott alkudozás 1642. január 13-án indult meg a Habsburg és az oszmán tárgyalóbiztosok részvételével.²² Az alább közreadott forrás a tárgyalás második, intenzívebb és előrelépést mutató szakaszában (1642. február 18. és 1642. március 23. között) keletkezett, amikor már mindkét fél az egyre elhúzódó egyezkedés mielőbbi befejezését sürgette. A császári oldal küldöttei 1642. február végén foglalták össze a tárgyalási alapnak szánt békeszerződés tervezetét kilenc pontban, amelyet a kirendelt Habsburg biztosok egyéb jelentéseikkel és okmányokkal együtt megküldtek Esterházy Miklós nádor részére. A tervezet szövegét latin nyelven publikálta és magyar nyelvű összefoglalását közreadta Majláth Béla a már idézett munkájában,²³ azonban a nádor erre adott válasza (véleménye) mindeddig nem jelent meg kiadásban. Az iratot az Esztergomi Prímási Levéltár őrzi, amely mellett egyéb, a békekötéshez kapcsolódó dokumentum lelhető fel, mintegy jelezve a mindenkori esztergomi érsek kiemelt politikai tevékenységét is. A hat oldal terjedelmű, 1642. február 28-án, Semptéről keltezett irat tisztázatnak, legfeljebb kisebb hibákat, javításokat tartalmazó fogalmazványnak tűnik.²⁴

Az alább közlendő szöveg értelmezéséhez segítségemre volt Esterházy Miklós ugyanezen időpontban és helyen kelt (Sempte, 1642. február 28.), öccséhez, Esterházy Dánielhez (1585–1654) intézett levele is.²⁵ Az alább közölt dokumentum ugyanis nem tartalmazza írójának aláírását, ugyanakkor a szöveg tartalma, nyelvezete és stílusa mellett a keltezése – az említett levél ismeretében – is egyértelműen alátámasztja Esterházy Miklós szerzőségét.²⁶ Az irat keletkezési körülményeinek rekonstruálásakor kiderül, hogy miután Esterházy nádorhoz megérkeztek – való-

²² III. Ferdinánd császár részéről Gerhard Questenberg báró (1586–1646), az Udvari Haditanács alelnöke, Lippay György (1600–1666) egri püspök (1633–1666) és királyi kancellár, Esterházy Dániel (1585–1654) főnemes, Szunyogh Gáspár (1639–1644) szendrői kapitány és Mikulics Tamás 1631–1649) királyi személynök képviseltette magát. Oszmán részről Oszmán aga kapudzsi basi kapott felhatalmazást a tárgyalásokra, aki mellé Mehmed budai efendi és tímár defterdár, Musztafa esztergomi alaj bég, Musztafa egri lovas kapitány és Musztafa kanizsai aga csatlakoztak. Majláth: i. m. 71, 77. Vö. Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: HHStA), Urkundenreihe, Türkische Urkunden 8 No. 16.

²³ Majláth: i. m. 105–106., 367–370.

²⁴ Esztergomi Prímási Levéltár (a továbbiakban: EPL), Archivum Saeculare, Acta radicalia (a továbbiakban: AS AR), Classis V. Nr. 431. pag. 1–6.

²⁵ Esterházy Miklós és Esterházy Dániel a békealkudozás alatt intenzív levelezést folytatott egymással. A levélkorpusz elemzése kapcsán kitűnik, hogy az a hivatalos és a magánlevelezés mezsgyéjén mozog, valamint értékes információkat tartalmaz mind a tárgyalásra, mind kettejük kapcsolatára, továbbá családi és egyéb ügyekre vonatkozóan is. A levelezés elemzésére: Juhász Krisztina: *A második szőnyi béke margójára. Adalékok az 1642. évi szőnyi békekötés történetéhez*. Előadás. Hétköznapok az oszmán uralom idején; egyén és közösség viszonya. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2018. május 24–25.; Uő: Esterházy Dániel és Esterházy Miklós levelei az 1642. évi szőnyi békekötés idején. *Lymbus*, 2019. 175–204.

²⁶ Esterházy Miklós ugyanezen a napon (1642. február 28.) Semptéről küldött levelet öccsének, Esterházy Dánielnek, a béketárgyalásra rendelt egyik biztosnak. (Majláth: i. m. 370–371.)

színűleg február 27-én – a biztosok Komáromból küldött jelentései és a béketervezet, azokat Lósy I. Imre (1576–1642) esztergomi érsek²⁷ kérésére hozzá, Nagyszombatba kellett megküldenie. Amint az érsek visszajuttatta az arra adott válaszát a nádorhoz, Esterházy Miklósnak a saját véleményével együtt kellett volna visszaküldenie azokat a Komáromban tartózkodó Habsburg megbízottak részére. Ám a nádor hiába várta az érsek véleményét, saját opiniójának lejegyzése idejéig az ugyanis nem érkezett meg. Ennek hátterében – vélekedése szerint – talán Lósy I. Imre elutazása állhatott. Mivel Esterházynak a fennálló körülmények között nem állt rendelkezésére sok idő a béketervezet véleményezésére, írása így csak magyar nyelven született meg. Úgy tűnik, annak elküldésével nem is várta meg az érsek opiniójának beérkezését.²⁸ Mindenesetre mindez egyúttal bepillantást enged a Habsburg-oldal részéről a béketárgyalás mechanizmusába, és jól mutatja Esterházy Miklós nádornak és Lósy I. Imre esztergomi érseknek a szerepét a béketárgyalás folyamatában.

Az alább közölt dokumentumban Esterházy Miklós nádor a béketervezet mind a kilenc pontját illetően világosan kifejtette a véleményét, ahogyan azt egyébként az alkudozás előkészítő, majd tárgyaló fázisában több alkalommal is megtette.²⁹ Ezúttal ugyancsak hosszan elemezte az egyik kulcsfontosságú kérdéskört, ami a korábbi békeszerződések (1615–1616. évi bécsi, 1627. évi szőnyi békék) időtartamára és érvényére vonatkozik (1. artikulus). Kiemelendő a nádor azon meglátása, miszerint bár az 1627. évi szőnyi béke 25 évre kötött, a szerződés ratifikációját nem tekinti megtörténtnek, sőt a béke érvényességi idejével kapcsolatos, későbbi egyeztetés vonatkozásában megjegyzi, hogy „csak abban maradt az dolog”.³⁰ Gondolatmenete alapján a megkötendő béke érvényének idejét 20 évben látja ideálisnak.

A nádor által jegyzett irat érinti továbbá a hódolt falvak állapotát (2. artikulus), a horvát határszélen felépített várak helyzetét (3. artikulus), Vác visszaadásának kérdését (4. artikulus), a foglyok és a hódolt falvak nemeseinek ügyeit (5. artikulus), valamint a vallásüggyel (7. artikulus) és a Portára küldendő internunciussal (8. artikulus) kapcsolatos témákat. A béketervezet hatodik, a portyázók és a béke megsértőire vonatkozó ponton visszautal a nádor a korábbi békeszerződésekre, ahol szintén hasonló módon intézkedtek az említett ügyekben, és ezeket mintegy értékelve, megállapítja, hogy „gyümölcse penig semmi nem volt”.³¹ Az 1642. március 19-én aláírt szőnyi béke első pontja valóban a nádor által is javasolt 20 évben

²⁷ Lósy I. Imre esztergomi érsek (1637–1642) életére összefoglalóan lásd Tusor Péter: Lósy I. Imre. In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. Beke Margit. Budapest, 2003, 291–296.

²⁸ EPL AS AR Classis V. Nr. 431. pag. 1-6.; Majláth: i. m. 370–371.

²⁹ Majláth: i. m. 231–260. Ennek, az 1641. november 11-i véleménynek az alapjául szolgált az, amelyet J. Újváry Zsuzsanna elemzett a tanulmányában (J. Újváry: i. m.).

³⁰ EPL AS AR Classis V. Nr. 431. pag. 1-6.

³¹ EPL AS AR Classis V. Nr. 431. pag. 1-6.

határozta meg a béke időtartamát, ugyanakkor több kérdés (pl. hódolt falvak, Vác átadásának ügye stb.) megoldását végül az alkudozásokat követően felállítandó külön biztosságokra (commissio) bízta.³²

A kiadás általános elvei

A magyar nyelvű szövegek közlésére, bár több szabályzat is készült, konszenzus máig nem alakult ki.³³ Így a magyar nyelvű forrás közreadása a *Levéltári Közlemények* által előírtak, valamint az MTA-SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport által meghatározott elvek szerint történt. Ennek megfelelően a forrásszöveg részben modernizált, hangalakkövető átíratát adom közre. A szöveg központozása (vesszők, pontok, stb.) az értelemnek és a ma érvényes helyesírási szabályoknak megfelelően történt, akárcsak a szavak egybe- és különírása. Az átírás során a gördülékeny olvasat és értelmezés érdekében az eredeti dokumentumokban előforduló elválasztások nincsenek jelölve. Az egyértelmű rövidítések külön jelzés nélkül kerültek feloldásra. A kis- és nagybetűk használata során a következetességre törekedve és a ma érvényes helyesírási szabályokhoz igazodva, nagykezdőbetű csak a mondat elején és a tulajdonneveknél fordul elő. A személynevek, földrajzi helyek és a helynévből képzett melléknevek betűhív átírásban kerültek közlésre, modernizálás a ragok esetében történt. A különleges karakterek minden esetben hangértéknek és a modern nyelvtani szabályoknak megfelelően lettek feloldva. A latin nyelvű szövegrészek, kifejezések esetében a humanista latin általános szabályait tekintetem mérvadónak, ugyanakkor a ragok esetében modernizálás figyelhető meg. Az irat sérülése miatt nem olvasható, illetve a szövegátíró által megfejthetetlen szövegrészeket szögletes zárójelbe tettük. Abban az esetben, amikor a szövegben egyértelmű, hogy a szóból véletlenül maradtak ki betűk, a szöveg értelmének és a ma érvényes helyesírási szabályoknak megfelelően azokat pótoltuk, és szintén szögletes zárójelbe tettük.

³² ÖStA HHStA Urkundenreihe, Türkische Urkunden 8 No. 16.

³³ Erre összefoglalóan lásd Bak Borbála: A XVI–XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései. Ajánlás a magyar nyelvű források közreadásához. FONS, 2000. 1. sz. 91–137. Az újabb magyar nyelvű forrásközlési elvekre lásd még Tusor: „*Írom kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyarnak*”... LI–LIV.

Dokumentum

Esterházy Miklós véleménye a Habsburg tárgyalóbiztosok számára

Sempte, 1642. február 28.

[1. p.] Memoriale circa puncta seu articulos recenter per dominos commissarios ad pacem turcicam ordinatos transmissus.³⁴

Hogy amaz kútban vetett Hollos Margitnak ne mondassam,³⁵ ám ottan higgyük el Dasquir úrnak,³⁶ hogy az hol az Szeóni pacificatióban³⁷ placeret³⁸ vagyon mind az deákban és mind az magyarban, sőt az maga olasz fordításában is, legyen placet³⁹ az törökben, de bizony most⁴⁰ mutatott az szeoniben⁴¹ küldött akkori resolutio⁴² is, az mikor erről volt az kérdés. És mást Puchon uram⁴³ relatio[ja]⁴⁴ is, az ki nyilván mondja, hogy minekutána megtért volna Constantinapból,⁴⁵ Budára küldték volna eleiben a plenipotentiát,⁴⁶ s ott is találták volt, hogy erről az 25 esztendőnek prolongatiójáról⁴⁷ tractáljon⁴⁸ az Portán, de mivel immár öneki módja nem

³⁴ „Memoriale circa puncta seu articulos recenter per dominos commissarios ad pacem turcicam ordinatos transmissus.” (lat.) = „Emlékirat a pontokról vagy cikkelyekről, amely a hivatalos követ urak által a török békéhez átadatott.”

³⁵ Talán egy korabeli szófordulat lehet.

³⁶ Michel d’Asquier (1598–1664): a keleti nyelvek udvari főtölmácsa 1625 és 1664 között. Vö. Hamilton Alastair: Michel d’Asquier, Imperial Interpreter and Bibliophile. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 2009. 237–241.

³⁷ Tudniillik az 1627. évi szőnyi békeszerződésben.

³⁸ Utalás az 1627. évi szőnyi béke alábbi mondatára: „Placeret quidem dominis commissariis, ut haec sancta pax viginti quinque annorum spacio in parte utriusque potentissimorum imperatorum duraret etc.” (lat.) = „Úgy tetszene a biztos uraknak, hogy ezt a szent békét huszonöt éven át mindkét hatalmas császár részéről tartana”. Vö. Gévy: *Az 1627-diki...* 6–7.

³⁹ Placeo (lat.) = jónak lát, tetszik.

⁴⁰ Értsd: mást. Az oszmán-török nyelvű szövegben „placuit = tetszett” szó szerepel.

⁴¹ Szőny (ma: Komárom városrésze, Magyarország).

⁴² Resolutio (lat.) = határozat, döntés.

⁴³ Johann Rudolf Graf von Puchheim 1634-ben járt Konstantinápolyban követként részben a fennálló határviták miatt. Spuler Bertold: *Die Europäische Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)*. Teil. 3. Listen der in Konstantinopel anwesenden Gesandten bis in die Mitte des 18. Jahrhunderts. *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*. Neue Folge, Band XI., Heft III/IV, 1935, 313–366.

⁴⁴ Relatio (lat.) = beszámoló, jelentés.

⁴⁵ Konstantinápoly (ma: İstanbul, Törökország).

⁴⁶ Plenipotentia (lat.) = teljhatalom, ill. felhatalmazás.

⁴⁷ Prolongatio (lat.) = meghosszabbítás.

⁴⁸ Tracto (lat.) = tárgyal, megbeszél.

volt, hogy visszamenjen Constantinopoliba, csak abban maradt az dolog. Nilván emlékezem arról is, hogy maga is, Dasquir uram én előttem s szegény kardinál uram⁴⁹ előtt nilván mondotta és erősítette, hogy nincs semmi soliditása⁵⁰ annak az 25 esztendőről való végezésnek, az kiről szegény megholt császár urunk⁵¹ mi kötönk⁵² ellenlétében szegény kardinál urammal nem keveset is tanácskozott ezen fogyatkozásról az akkori titok tanáccsal,⁵³ jelen lévén az hadakozó tanács⁵⁴ is, megésmerték, s helben hatták ezt a fogyatkozást. Az commissiók⁵⁵ szorgalmazásában is ezt nítzük inkább, de ha másképpen vagyon, én igen örömost hallom. Noha bizony dolog, hogy az Dasquir uram egyszer való declaratiója⁵⁶ ellen az mostani ellenkező declaratióján kívül, kit csak ő is mond, én többet kívánnék. Mindazáltal, mivel nem erősítik az dolgot az törökek is, alkalmatlan törednű[n]k nekünk is rajta, hanem his praesuppositis⁵⁷ az mostani confirmált articulusokban,⁵⁸ ha már jobban nem lehet is, mégis ezek okurálnak.⁵⁹ [2. p.] Circa primum articulum non satis declaratur in articulos Szőnensi,⁶⁰ az holott az bechi pacificatioban⁶¹ akkor még kilenc esztendő volt fönn, hogy ha az kirül⁶² az kilenc esztendő kövül,⁶³ az ki már végezésben volt, végeztek volt huszonöt esztendőt, avagy az kövül,⁶⁴ mert egyébaránt nem tizenegy, hanem húsz esztendő volna az velek való békességben hátra, kikre, ha vélnénk, hogy szükségünk vagyon, talán jó volna hozzá adni, sin minus,⁶⁵ abban marathat.

⁴⁹ Pázmány Péter (1570–1637): esztergomi érsek (1616–1637). Bitskey István: Pázmány Péter. In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. Beke Margit. Budapest, 2003, 284–291.

⁵⁰ Soliditas (lat.) = tartósság, szilárdság.

⁵¹ II. Ferdinánd (1578–1637): német-római császár, cseh és magyar király.

⁵² Értsd: kettőnk.

⁵³ Titkos Tanács (*Geheimer Rat*). Az intézmény kialakulására és működésére lásd Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig*. Budapest, 1946, 19–20., 52–53.

⁵⁴ Udvari Haditanács (*Hofkriegsrat*). Az intézmény kialakulására és működésére lásd Pálffy Géza: *A modern hadtörténetírás további kutatásra váró iratanyagáról*. Az Udvari Haditanács XVI–XVII. századi iratai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2006. 2. sz. 538–559.

⁵⁵ Commisso (lat.) = bizottság.

⁵⁶ Declaratio (lat.) = kinyilvánítás, megnyilatkozás.

⁵⁷ His prae suppositis (lat.) = miután ezek feltételezhetőek.

⁵⁸ Confimált articulusokban (lat.) = megerősített cikkelyekben.

⁵⁹ Occurro (lat.) = mutatkozik, feltűnik.

⁶⁰ Circa primum articulum non satis declaratur in articulos Szőnensi (lat.) = Az első törvénycikk nem elég nyilvánvaló a szőnyi békében.

⁶¹ Utalás az 1615–1616-os bécsi békeszerződésre.

⁶² Utána áthúzza: „hogi”.

⁶³ Értsd: kívül.

⁶⁴ Értsd: kívül.

⁶⁵ Sin minus (lat.) = ha pedig nem.

Másodszor, ugyanezen első articulusban vagyon ilyen *consideratio*⁶⁶ is, hogy valami nagyobb *declaratió*t kellene ide tenni, hogy *verbi gratia*⁶⁷ ne erumpáljanak⁶⁸ akármi rész *praetensió*jok⁶⁹ mellett, mint eddig se falukra, se végházak alá, hanem *petita satisfactio*ne,⁷⁰ kire oly embert is kellene nevezni, az ki *cum plenaria auctoritate et facultate*⁷¹ hozzá nyúlhatna azokhoz, az kik valamit az békesség ellen cselekesznek, azont tartván meg az ő részekről is.

Az második articulusban vagyon ilyen *consideratió*m, és az is volt volna az én *opi*nióm, amint azelőtt is megírtam volt, hogy *commissió*ja nem haladott volna azoknak az kérdésben való faluknak. Állapatjuk, kiket úgy látom, hogy ők *plausibilis acceptáltan*ak,⁷² most *ocassió*t⁷³ vehetnek az *similia ulter finis quoque patrand*a,⁷⁴ hanem csak *cum illa protestatione*,⁷⁵ hogy ezeket vagy *recuperáljuk*⁷⁶ vagy elpusztítjuk, hogy ne hízzanak ők vele. Abban kellett volna hadni, de talán ez késő már, mivel belebocsátkozott ökegyelmek az dologban, és *acceptálta*⁷⁷ az *commissió*t. Jóllehet, mivel ím azon szegénységről még újabb *difficultást*⁷⁸ moneáltak,⁷⁹ és képtelen adójokat nem [3. p.] akarják szállítani, talán ezzel az alkalmatossággal *reintegrálhatnánk*⁸⁰ a dolgot, és mondanánk azt önekik, hogy ezen holdolt falukról⁸¹ semmit sem akarunk végezni. Ám maradjanak csak úgy, és én abban vagyok az vélekedésben, hogy sem ők azokat veszekedetek alá veszék, tudván, hogy kezünk vagyon rajtok, inkább adatnak valamit, és leteszik az tovább való *praetensió*jokot is, az melyet *latról* beszéllenek most, hogy az ő *lajstrom*okban be vagyon írva ho[...].⁸² Egyébaránt is nyereségünk nekünk abban a *commissió*ban nincsen, mert ha békét hagyunk azoknak az faluknak, békességben lesznek ők is, és így arra nézve nem szükség az a *commissio*. Az mellet pedig, kárt ilyent látunk benne, hogy az *commissió*íg, kinek *terminusa*⁸³ sincs, meglesznek kezeink kötve, és ad mini-

⁶⁶ *Consideratio* (lat.) = meggondolás, megfontolás.

⁶⁷ *Verbi gratia* (lat.) = példa kedvéért.

⁶⁸ *Erumpo* (lat.) = kitör, támad.

⁶⁹ *Praetensio* (lat.) = követelés, igény, szándék.

⁷⁰ *Petita satisfactio* (lat.) = törvényes elégtétellel.

⁷¹ *Cum plenaria auctoritate et facultate* (lat.) = teljes jogkörrel és felhatalmazással.

⁷² *Plausibilis acceptáltan* (lat.) = kedvük szerint elfogadtak.

⁷³ *Occasio* (lat.) = alkalom.

⁷⁴ *Similia ulter finis quoque patrand*a (lat.) = a határ túloldalán is hasonlókat kössenek.

⁷⁵ *Cum illa protestatione* (lat.) = azzal a tiltakozással.

⁷⁶ *Recupero* (lat.) = (újra) megszerez, visszanyer, visszafoglal.

⁷⁷ *Accepto* (lat.) = elfogad.

⁷⁸ *Difficulta* (lat.) = nehézség.

⁷⁹ *Moneo* (lat.) = jelez.

⁸⁰ *Redintegro* (lat.) = megújít, helyreállít.

⁸¹ Értsd: hódolt falvak.

⁸² Az irat sérülése miatt a szó vége hiányzik.

⁸³ *Terminus* (lat.) = határidő, időpont.

mus⁸⁴ addig ugyan végezéssel adjuk azokat az falukot nekik, és az alatt is ugyanazont fogja művelni, meglátja kegyelmetek, az mit eddig: Kapdozni fog az praetendált⁸⁵ falukon is, és az mint most, hogy semmit vissza nem akar azokban adni, amot⁸⁶ elfoglalt, úgy azután is.

Másik dolog ugyanezen articulusban, az mint mondtam, sine certo termino⁸⁷ vagy az commissio végezése, ezért még új internuntius⁸⁸ kell az portára küldeni, ha be akarjuk állatni, és ott kell szorgalmazni, és napja nem lévén, szabad ott vele, amég halasztják, és interim iustus patitur,⁸⁹ mi kötélben leszünk. Az mi penég azon szegénységnek adójok, neki képtelen auctio⁹⁰ az és elviselhetetlen iga, és az hol az ő részekre száz forintokat adnak, ott alig annak⁹¹ egy csizmát és papucsot vagy két-három forintot erre a részre. Ha azért ebben szállítani nem akarnak, mivelhogy ennek nagyobb része inkább vagy az mi kezünk alatt, hogy sem az ő kezek alatt, kívánjuk azt [4. p.] tőlök, és cum comminatione⁹² fenítsük meg, hogy ha nem akarják szállítani adajokat, mind annit veszünk mi is rajtok, az mennit ők és állják, ha állhatják, hol nem inkább kívánjuk elpusztulásokat.

Azonban mindazonáltal, ha ebben az punctban non dabit regressus,⁹³ ottan csak legyen terminusa a commissióak, és neveztessek meg, ki által és mint, hol institutáltassék⁹⁴ azon commissio, egyébaránt, nem hogy extricálnánk⁹⁵ ezekből magunkot, de inkább intricáljuk.⁹⁶ Az 3dik articulusban nincs semmi oly consideratióm egyéb, hanem annak a tot Orsagi⁹⁷ commissiónak is terminust kellenék hadni, és delegálnának tempestive⁹⁸ ők is arra való embereket, hogy azért is ne kellenék újonban se a portát, se a vezért szorgalmazni.

⁸⁴ Ad minimus (lat.) = legalább.

⁸⁵ Értsd: követelt. *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár.* X. Szerk. Szabó T. Attila. Budapest – Kolozsvár, 2000, 926.

⁸⁶ Értsd: amit.

⁸⁷ Sine certo termino (lat.) = meghatározott idő nélkül.

⁸⁸ Értsd: internuncius, követ.

⁸⁹ Interim iustus patitur (lat.) = míg a becsületes szenved.

⁹⁰ Auctio (lat.) = gyarapítás, gyarapodás.

⁹¹ Értsd: adnak.

⁹² Cum comminatione (lat.) = fenyegetéssel.

⁹³ Helyesen: non dabit regressus (lat.) = nem lesz visszatérés.

⁹⁴ Institut (lat.) = intéz, létesít, kezd.

⁹⁵ Extrico (lat.) = kibont.

⁹⁶ Értsd: beleárt. *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár.* V. Szerk. Szabó T. Attila. Budapest – Kolozsvár, 1993, 734.

⁹⁷ Értsd: Tótország, vagyis Szlavónia, ma Horvátország része.

⁹⁸ Tempestivus (lat.) = alkalmas időben.

Circa 4 punctum⁹⁹, az én vékony ítéletem szerint, az Vaczról¹⁰⁰ való kívánságból ki kellenék az a periodust¹⁰¹ hadni, posteaquam satisfacturi sui set pro dominis in Bolond Var illatis,¹⁰² mert az csak új disputatióra¹⁰³ való materia,¹⁰⁴ noha nem tracta, hanem fegyver kell ahhoz.

Az ötödik articulusban is meglátja kegyelmetek, hogy nagy difficultás fog lenni, mert ők azt állatjok,¹⁰⁵ hogy akárkié legyen is az föld, de elég az, hogy az ő birtoka alatt legyen. Megkívánja tőlök, hogy fizessenek nekik, az kit véghez is vitt már, és valamely nemes ember nem holdolt nekik holdolt falun, azt ők nem szenvedik, holott még az vitézlő néptől is mindenütt maguk az végházban lakván dézsmát kíván. Az kit én eddig együtt is, másutt is sok dologgal oltalmaztam és tartok tőle, hogy végezésben is fogja kívánni lenni, állatván azt is, hogy sok új nemes embert csináltunk [5. p.] innét, kit ő ellenek nem cselekedhettünk volna.

Talán jobb volna azért, ha az panasz mellet az előbbeni articulusoknak ereiben vennék csak ezt is be és hallgatnánk felőle, mert nehezen hiszem, hogy erre is condescendáljanak¹⁰⁶ az törökök. Jóllehet javallanám, ha még lehetne, azt az hatodik articulust, ami illeti racione excursionum,¹⁰⁷ írék feljebb ar[ról], és talán az békességnek megtartását nézi az is, és öszvevethetnénk az elsővel. Mindazáltal, az őkegyelmének jó tetszése rajta, de ilyen végezés máshon is volt, gyömcse pedig semmi nem volt.

Az 7dik articulus tetszik mindenképpen, de legtöbb akadék az török között az katolikusoknak az ő kalendáriuma miatt legyen, kiben sem haszna, sem kára az töröknek. Jó volna talán elvégezni velek, hogy mi az tollálni¹⁰⁸ akarjuk és legalább ők se tartsanak ellent benne.

Az 8dik articulus jó volna, ha az török acceptálná, mert mind az commissióra és mind az mostani végezéseknek confirmatiójára¹⁰⁹ ösztöne volna az törököknek az, hogy az solennis legatio tum demum¹¹⁰ legyen meg, az mikor ezek meg lesznek. Ha erre reá menne az török, kit én nehezen hiszek, és kiválcéppen, ha még azt a

⁹⁹Circa 4 punctum (lat.) = a negyedik ponthoz.

¹⁰⁰Vác (Magyarország).

¹⁰¹Periodus (lat.) = időtartam.

¹⁰²Posteaquam satisfacturi sui set pro dominis in Bolond Var illatis (lat.) = miután elégtételt adtak a Bolondvárba behurcolt urak miatt.

¹⁰³Helyesen: disputatio (lat.) = vita.

¹⁰⁴Materia (lat.) = anyag.

¹⁰⁵Értsd: állítják.

¹⁰⁶Értsd: beegyezzenek.

¹⁰⁷Ratione excursionum (lat.) = a portyázás dolgát.

¹⁰⁸Tollo (lat.) = elhárít.

¹⁰⁹Confirmatio (lat.) = megerősítés, elismerés. Utána áthúzza: néze.

¹¹⁰Solennis Legatio tum demum (lat.) = az ünnepélyes követség ezután végre.

clausulát¹¹¹ is oda tehetnénk, hogy az commissio iuxta priores cum ipsis factas pacificationis¹¹² menjen végben, igen jó dolognak tartanám, mert addig őfelsége sem tartoznék az főkövetnek beküldésével, még nem ők az commissiót instituálnák,¹¹³ kit egyébaránt igen kíván most a török.¹¹⁴ [6. p.] Azon legationak¹¹⁵ mivolta alatt, talán valamit az faluk végezete dolgában is facilitálna¹¹⁶ az török, és így jónak mondom, praesertim cum praemissa clausula,¹¹⁷ ha effectuálhatja¹¹⁸ kegyelmetek ezt az articulust is.

Ezeket penig az articulustokat nekem kilenc órakor hozták ide, és mindjárt az onnét komaromból¹¹⁹ küldött levelekkel együtt sietve küldöttem nagi szombatban¹²⁰ érsek uramnak.¹²¹ Ma viszont ím, még kilenc óráig vártam resolútióját őkegyelmének, hogy opiniótkot együtt küldhessem fel, de még eddig sem jöve semmi válaszom. És úgy ítélem, talán somolianra¹²² kezdett őkegyelme menni Erdődi Gabor¹²³ uramhoz és így magam, noha gondolkodással nyúlék ez kis írásomhoz, mindazáltal meg kellett cselekednem az kegyelmetek requisitiójára.¹²⁴ Amenniben enni distractioja¹²⁵ között, és távult értvén csak az dolgot hozzá érkeztem, mint-hogy úgy kívánta kegyelmetek is, hogy ne kézleltessem tetszésemet. Azonban, ha mi válaszom leszen érsek uramtól, késedelem nélkül megküldöm azt is kegyelmednek raptim.¹²⁶ Sempte¹²⁷ 28. Februarii 1642.

Jelzet: Esztergomi Prímási Levéltár, Archivum Saeculare, Acta Radicalia, Classis V. Nr. 431. pag. 1–6.

¹¹¹Clausula (lat.) = záradék, bevezetés.

¹¹²Commissio iuxta priores cum ipsis factas pacificationis (lat.) = a commissio a velük való korábbi békében végzetek szerint.

¹¹³Institutio (lat.) = elrendel.

¹¹⁴Utána áthúzva: „és [...] ionak mondom”.

¹¹⁵Legatio (lat.) = követség.

¹¹⁶Facio (lat.) = elősegít, előmozdít.

¹¹⁷Praesertim cum praemissa clausula (lat.) = kiváltképpen az előreküldött záradékkal.

¹¹⁸Efficio (lat.) = foganatosít, eszközöl.

¹¹⁹Komarom (Magyarország).

¹²⁰Nagyszombat (ma: Trnava, Szlovákia).

¹²¹Lósy I. Imre (1576–1642) esztergomi érsek (1637–1642). Vö. *Esztergomi érsekek 1001–2003...* 291–296.

¹²²Szomolány (ma: Smolenice, Szlovákia).

¹²³Erdődi Gábor 1642-től királyi főajtónálló. Vö. Tusor: i. m. 7.

¹²⁴Requisitio (lat.) = kérelmezés, követelés.

¹²⁵Distractio (lat.) = viszály, egyenetlenség.

¹²⁶Raptim (lat.) = sietve, sebtében.

¹²⁷Sempte (ma: Šintava, Szlovákia).

**„...AND ITS FRUIT WAS NOTHING”
Miklós Esterházy’s Opinion about the Points
of the Peace Treaty of Szőny on 28 February 1642**

The source publication provides a new addition to the history of the Habsburg-Ottoman peace treaty in 1642, also known as the second Peace Treaty of Szőny, by publishing a six-page, text written in Hungarian. The peace talks in Szőny started on 12 January 1642 with the participation of the Habsburg and Ottoman negotiators. At the end of February 1642, in the second, more intensive phase of negotiation, the delegates of the imperial party summarized the draft peace treaty for negotiation as nine points, what were sent to Miklós Esterházy, the Palatine of the Hungarian Kingdom, along with other documents. The published source is the Miklós Esterházy’s opinion (28 February 1642, Sempte), wherein he composes a detailed, clear opinion about the all nine points of the draft peace. This includes among other things the condition of the villages under Ottoman rule, the return of Vác, the situation of the prisoners, the religious matters and the duration of the peace, etc.